Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Etymologiae

Isidorus <Hispalensis>

[Augsburg], 1472

Liber XVIIII de navibvs arcivm [...]

urn:nbn:de:bsz:31-128502

Visual Library

INCIPIT· LIBER XVIIII· DE·NAVIBVS·

Ca·1

RCIVM· QVARVNDAM VOCA/ BVLA· QVIBVS· ALIQVID·FABR. ICATVR· VEL· INSTRVMENTA artificum vel qui misteriũ exhibeant· atq; aliquid huiusmodi dcinceps ex parte no/ tanda studui. ¶ Artifex generale nomen vocatus quod artem faciat sicut aurifex qui aurum facit. Faxo eni antiqui pro facio dicebãt· ¶ Nauclerus dñs nauis est appel/ latus. Ita q; nauis in sorte eius sit. Cleros eni grece sors dicitur Ceteri autẽ in naui in contribunatione sunt. ¶ Gubernio qui & gubernator·q̃si cohibernator quod cohibat prudencia sua hibernia·idest tempestates maris. ¶ Nauta a naue dictus per deriuationem. Nauita autem pro nauta poetice per dieresin di/ citur·sicut mauors pro mars. Nam rectum est nauta. ¶ Remex vocatur quod remum gerit. Sicut autem remex quomodo tu/ bex dicitur nominatiuo casu. Epibata greco sermone appellat̃ qui latine dicitur superueniens. ¶ Hic nihil habet negocii· sed naulo dato in alias terras transire disponit. ¶ Nauim quidam perhibent dictam eo·quod gnauum rectorem quirat·idest pe/ ritum sapiẽtem strennuum·qui continere & gubernare nouit ꝓpter maritima pericula & casus. Vñ est illud salomonis intel/ ligẽs gubernacula possidebit. ¶ Lidii autẽ primũ nauẽ fabrica/ uerũt pelagiq; incta petẽtes peruiũ mare usibus humanis fecerũt ¶ Rates primũ & antiquissimum genus nauigii crudibus ti/ gnis asseribusq; consertum· Ad cuius similitudinem fabricare naues ratarie dicte nunc iam rates abusiue naues. Nam ꝓprie rates sunt cõnexe inuicem trabes. ¶ Trieris nauis magna quã greci dulconem uocant de qua in esaya dicitur. Non transibit per eam trieris magna. ¶ Carpasia nauis a carpado insula no/ minata· sicut a rodo rodia·ab alexandria alexandrina·liburne dicte a libiis. Naues enim sunt negociatorum de quibus orati/ us. Ibis liburnis inter alta nauiũ. ¶ Rostrate naues dicte ab eo quod in fronte rostra erea habeant propter scopulos ne feriant̃ & collidantur. ¶ Longe naues sũt quas dromones uocamus dicte eo q; longiores sint ceteris· cuius contrarius musculus curcũ nauigiũ. ¶ Droma autem ab excurrendo dicit̃·Cursum

C1

enim graece dromum uocant. ¶ Classis dicta est a greco voca/
bulo· idé lignis. Vnde & celoces nauicule·que
ligna militibus portant. Anthoromatus dictus pro eo q̃ cele/
ritate sui anthoris & instrumétis reliquis nauium vehemédis
sit aptus. ¶ Phaselus est nauigium quem nos corrupte baselú
dicimus·De quo virgilius Piceisq; phasélis. Scafa·que & cara/
scopus nauigium q̃ latine speculatorium dicitur· Scopos enim
latine intendere dicitur. ¶ Barca est que cúcta nauis cómercia
ad litus portat·Nec naues in pelago propter nimias undas suo
suscipit gremio·Vbi autem appropinq̃uerit portui reddet uicé
barca naui quam accepit in pelago. ¶ Paro nauigium piratarú
aptum & ex his ita uocatum. Cicero· Tunc se fluctigero tradit
mandatq; paroni·Et alibi. Parunculis adlitus ludit celeribus
Mioparo·q̃si minimus paro·idé et carabus. Est enim parua sca/
fa ex vimine facta quae cótecta crudo corio genus nauigii pre/
bet quales utuntur germanorum pirate inoceani· litoribus uel
paludibus ob agilitatē· de qualib; historia·genus inquit sax/
onum mioparonibus non uiribus utuntur uel n.tuntur fuge
pocius q̃m bello parati. ¶ Celoces quos graeci celetras uocnt
idé ueloces biremes·uel triremes agiles & ad ministerium clas/
sis apte. Ennius·labitur uncta carina per equora cana celocis.
¶ Biremes autē naues sunt habētes remorum ordinem gemi/
num. Triremes & q̃triremes trium & quatuor ordinum. Sic
& pētires & exeres qui nos & senos ordines hadentes· Actu/
arie naues sūt·que uelis simul & remis aguntur. Ipogauus in
quo equos transuehere solitū est. Pontonium nauigium flui/
nale tardum & g̃ue·q̃ non nisi remigio progredi potem·hinc
& traiectum·idem extentum. Est enim latum. Vn et tnsethna
dicitur·extētus funis. ¶ Lenibus nauicula breuis·que alia ap/
pellatione dicitur & cimba & caupolus·sicut & leniter·idé ca/
rabus·quo in padi paludibus utuntur Portemia nauicula siri/
aci generis lata & sine carina a portando uocata. Vtuntur his/
in pannonia. Trabarie amnice naues·quae ex singulis trabibus
cauātur que alio nomine litorarie dicunt. Hec & caudices facte
ex uno ligno cauato & ide caudices·quia a quatuor·usq; ad de/
cem homines capiat ¶ De Partibus nauium Ca. ii·

Puppis posterior pars nauis est ·quasi post. Prora ante/
rior quasi priora Cumba locus unus nauis·q̃ aquis

incumbat ¶ Carrina a currendo dicta·quasi currina Fori na/
uium latera concaua a ferendo onera dicta siue tabula nauium
que sternuntur dicta ab eo q̃ incessus ferant·uel foris emineãt
De q̃bus virgilius. Laxãtq̃ foros. Colũbaria in sũmis lateribꝫ
nauium loca concaua per que eminent remi·dicta credo. quod
sint similia latibulis colũbarum in quibus nidificant. Agiauia
sunt loca in naui per que ad remiges hortator accedit. De q̃ en/
nius· Multa foro ponet & agia longa repletur. ¶ Trastra sunt
tabule·ubi sedẽt remiges qd̃ in trãsuso sit dicta·quae virgilius
iuga adpellabat· ¶ Remi a remouẽdis & decutiẽdis fluctibus
dicti·sicut tonsores a tondẽdis & decutiendis capillis. ¶ Pal/
mula est extrẽa latitudo remi a palma dicta· qua mare impellit̃
¶ Antemne autem dicte quasi ante amnem sint posite preterfluit
enim eas annis. ¶ Cornua extremae partes antemnarum sunt
dicte·per tropum ab inanimali ad animale ¶ Malus est arbor
nauis qua uela sustinẽtur·malus autem dictus quia habet in/
star mali in sũmitate· uel quia quasi quibusdam maleolis lig/
neis cingitur quorum uolubilitate uela facilius eleuãtur Mo/
dius ẽ cui arbor insistit ob similitudinem mẽsuralis uasis di/
ctus. ¶ Carceria sũt in cacumine arboris troclee·q̃si·f·littera p̃
quas funes trahunt̃ ¶ Cinna lucida cõfulgent alti carceria ma/
li ¶ Troclee autem uocate quod rotulas habeãt trocos eni grae/
ce rota dicit̃. ¶ Parastate stipites sunt pares stantes quibus ar/
bor sustinet̃. Cato malũ diligatũ parastate iũcte. ¶ Clauus·est
quo regitur gubernaculũ. De quo ennius· Vt clauum rectum
teneã nauemq̃ gubernem. ¶ Porticulus malleus in manu por/
tatur quo modus signũ que datur remigãtibus. De quo plau/
dus Ad loquendũ atq̃ tacendum tute habes porticulum. Tõ/
silla uncinus ferreus uel ligneus ad quem in litore defixum fu/
n s nauium inligantur. De quo ennius· Tõsilla sapiunt confi/
gũt litus aduncas. ¶ Ancora dens ferreus ex greca ethimolo/
gia nomẽ ducit qd̃ q̃si hois manus cõprehendat vñ scopulus
uel arenas. Nã manus grece·cira dicit̃. Apud hebreos autẽ aspi/
racionẽ nõ habẽt. Nã ancira dicit̃. Vñ & apud maiores sic aspi/
ratiõe pferebat̃ ¶ Puluine sũt machine q̃bus naues deducũt̃ &
subducunt̃ in portũ pons scala nauiũ ¶ De Velis. ¶ Ca. iii·

Vela greci armena dicunt pinde q̃ aere mouent̃·apud
latinos autẽ vela a volatu dicta· Vnde est illud velox

pádimus alas. ¶ Genera velorũ. Acateon. Epydromos. Dalũ. Artemon. Sipharũ. mendicũ. ¶ Ex quibus acateon velũ maximum é & in media naue cõstitutũ. ¶ Epydromos secundae amplitudinis sed ad puppem. ¶ Dalum minimũ velum & ad prorã deflexũ. ¶ Artemon dirigẽdi potius nauis causa cõmẽdatũ q̃ celeritatis. ¶ Sipharum genus veli vnum pedem habẽs quo iuuari nauigia solẽt in nauigatione quociẽs vis venti languescit. De quo lucanus. Sũmaq; tẽdẽs siphara velorũ peritu/ras colligit auras. quod ex separatiõe existimãt nomiatũ. ¶ Pes extremus angulus veli quẽ sic naute loquunt̃.

De Funibus. Ca. iiii.

FVnes dicti q̃ antea in vsum luminis fuerit circũdati cera. Vnde & funalia. ¶ Restes sũt siue quod rates cõtineãt seu qd̃ in his rhetia tẽdant̃. ¶ Rudẽtes sũt funes nauiũ ex nimio stridore ita dicti. ¶ Spirae funes q̃bus in tẽpẽstatibus vtunt̃ q̃s nautici suo more cucurbas vocãt. spirae autẽ absparto vocatae. ¶ Propes funis quo pes veli alligãt̃ q̃si prõpedes. De quo turpilius. Quasi cũ vẽtus est naue in mari secũdus. Si quis ꝓpedon misit si velis sinistrũ. Tormentũ funis in nauibus longus qua prora ad puppi extẽdit̃. quo magis cõstringant̃. Tormenta autem a torcu dicta sunt restes funesq̃. ¶ Saphon funis in prora positus. De quo caecilius Veneno cursu veni ꝓlato pede vsq; ad saphonem. ¶ Opistera funis que cornibus antemnae dextra sinistraq; tẽdunt̃ retrouerso. ¶ Prosnesium funis quo nauis in litore religatur ad palum. ¶ Mitra funis qua nauis media vincit̃. ¶ Anquina qua ad malũ antẽna cõstringit̃. De qua cinna atq; anquina regat stabilem fortissima cursũ. ¶ Remulcũ funis q̃ deligata nauis trahit̃ vice remi. De quo valgius. Nic meam e longo succedens prora remulcũ. Letãtem gratis sistit in hospicijs. ¶ Scrupi vicula loro vellino facta. quibus remi ad scalmos alligant̃. De quibus huius. Tuncq; remos iussit relegare scurppis. ¶ Cataforates linea cum massa plumbea qua maris altitudo temptatur. lucilius Nanc cataforatem puer eodem. Deforet vnctum plumbi pauxillũ rudis liniq; mataxã.

De Rhetibus. Ca. v.

REthe vocatũ siue a retenẽdis piscibus siue a restibus quibus tenduntur. Minus autem rethe simplagium dicit̃. a plagis. Nã ꝓprie plagas dicimus funes illos

quibus rhetia tenduntur circa imam & summâ partẽ. Funda genus est piscatoriae rhetis dicta ab eo q̃ in fundũ mittãt. Idem etiam a iactando iaculum dicitur. Plaustus probus quidam antea iaculator eras. Tragu genus rhetis ab eo q̃ trahit nuncupatũ. Ipse & verriculum. Verrere enim trahere est nassa. Cassis genus venatoriae rhetis q̃ capiat. hinc ẽ quod incassũ dicimus id est sine causa quasi sine cassibus sine q̃bus venatio inanis est. Conopeũ rhete quo culices excludunt in modũ tentorii quo magis alexandrini vtuntur. qua ibi ex nihilo culices copiosi nascuntur. Vnde & canopeum dicit. Nam canopea aegiptus est.

De Fabrorum fornace. Ca. vi

Faber a faciendo ferro impositum nomen habet. Hic denuatum nomen est ad alias artiũ materias fabros vel fabricas dicere. sed cum adiectione vt faber lignarius & reliqua. Propter operis scilicet firmitatem. In fabrorum autem fornace gentiles vulcanum auctorem dicũt. figuraliter p̃ vulcanum ignem significantes. sine quo nullum metalli genus fundi extendiq̃ potest. Nihil est enim pene quod igne non efficiatur. Alibi enim vitrum. Alibi argentũ. Alibi plumbum. Alibi minium. Alibi pigmenta. Alibi medicamẽta efficit. igne lapides in aera soluunt. Igne ferrum gignitur ac domat. Igne aurum perficit. Igne cremato lapide cimenta & parietes ligantur. lapides nigros ignis coquendo candificat. ligna candida vrendo offuscat. Carbones ex pruna fulgida nigros facit. De lignis duris fragiles. de putribilibus inputribiles reddit. stricta soluit soluta restringit. dura mollit. mollia dura reddit. Habet & medicaminis vsum. Nam saepe vri prodest. pestilenciae quoq̃ que obscuratione solis cõtrahit auxiliari certum est. In opere quoq̃ aliud gignit. primis ignibus. aliud secundis. aliud terciis. Habet quoq̃ & aliam in se diuersitatem ignis. Nam alius est qui vsui humano. Alius qui in iudicio apparet diuino. siue qui de caelo fulmen adstringit. siue qui de terra per vertices montium eructat. Ignis autẽ dictus q̃ nihil gigni potest ex eo. est enim inuiolabile elementum adsumens cuncta quae rapit. Fabrica duabus rebus constat ventis & flãmis. Flamma vero p̃prie fornacis est dicta quod flatu follium excitetur. Fornax vero ab igne vocata. fos enim ignis. Caminus fornax grecũ est deriuatum a cauma. Fauilla est deserta igne scintilla.

Pruna est q̃m diu ardet·cum autē extincta fuerit carbo nomi/
natur·Pruna autem a perurendo dicta. Carbo vero quod flā/
ma caret·qui dū interisse creditur maioris fit virtutis. Nam ite
rum incensus fortiore luce calescit. Cuius tanta est vis etiā & si/
ne igne firmitas. vt nullo hūore corrumpat̃·nulla vetustate vin
catur·extinctus enim tantū incorruptibilit̃ durat vt hii qui li/
mites figunt eos in fossos terra substernant·& lapides desuper
figant ad conuincendū litigatorem post quantalibet secula·fi/
xumq; lapidem limitem esse agnoscant·

De Instrumentis fabrorum.

Incus ē in quo ferrū tunditur a caeperido dictus eo Ca·vii·
q; illic aliquid cudamus idē feriendo ꝓducamus. Cudere enim
caedere & ferire est·veteres autem non incudem vocabāt sed in/
tudem eo q; in eo metallū tunditur hoc est tendat̃·Vnde & tu
dis. Malleus a tundendo·id est tenendo dicitur. Malleus vo
catus quia dū quid calet & molle est caedit & ꝓducit. Mar
cus malleus maior & dictus marcus q; maior sit ad cedendum
& fortior. Marcellus mediocris marculus. Malleus pusil/
lus. Lucilius. Et velut in fabricam feruens cū marculus ferrū
multorum magnis ictibus tundit. Forcipes quasi ferricipes
eo q; ferrū candens capiant teneātq; siue q; ab his aliquid for/
uum capimus & tenemus quasi forui capes. Nam foruū est ca/
lidum·Vnde & feruidum·Vnde & formosos dicimus·quibus
calor sanguinis ex rubore pulchritudinem creat. Lima dicta
eo q; lene faciat·Nam limum lene est. Cilium est vnde ope/
rantur argentarii aquo & celata vasa dicuntur.

De Fabricis parietum. Ca·viii·

IN fabricis parietum atq; tectorum greci inuentorem
dedalum adserunt·Iste enī primus didicisse fabricā·
a minerua dicitur·fabros autem siue artifices greci te/
cto nos vocant·id est instructores. Architecti autem cimen/
tarii sunt qui disponunt in fundamentis Vnde & apostolus
de semetipso quasi sapiens inquit architectus fundamentū po
sui. Mationes dicti a machinis in quibus insistunt propter
altitudinem parietum. De dispositione Ca·viiii

EDificiorum partes tres sunt·dispositio·constructio·
venustas Dispositio est arce vel solu et fundamen
torum discretio De. Constructione Ca·x

Constructio est laterũ & altitudinis aedificatio Cõ/
structio autẽ vel instructio vocata eo ꝙ instrigat &
cohere faciat vt lapides luto & ligna & lapides inuicẽ
sib: nam & intinctio ferri in aqua instructiua est nisi eni can
dens tinguatur stringi & coherere non potest ferrum. Item cõ/
structio a multitudine lapidũ & lignorũ dicta. vnde & strues.
Aliud est enim edificatio. Aliud instauratio. Nam aedificatio
noua constructio est. Instauratio vero ꝙ reparat̃ ad instar prio
ris. Nam instar veteres ꝑ similitudine ponebãt. Inde & instau/
rare dicebant. Constat autẽ constructio fundamẽto lapidibus.
calce arena. & lignis. ¶ Fundamentũ dictũ ꝙ fundũ sit aedifi
cii. ¶ Idem & cementum a cedendo dictum ꝙ ceso crasso lapi
de surgat. Lapides in structuris apti albus tiburtinus colum/
binus fluuiatilis lifungia rubrus. & reliqui. Albus lapis alius
durus alius mollis. Mollis dentata serra secatus tractabilis in
opere est. Ita vt in eo quasi in ligno literae scribantur. ¶ Tibur/
tinus a loco italie dictus qui dũ sit ad fabricã fortis vapore ta/
men dissilit. ¶ Tofus aedificiis inutilis est fundamẽtis aptus
mortalitate & mollicia. Ex aestu enim & halitu maris ferit̃ &
verberat̃ imbribus. ¶ Arenacius lapis concretus maris arenis
hic & bibulus dicitur seruat enim humorem acceptum. Idem
& in betiga gaditanus ab insula oceani vbi plurimus exciditur
¶ Riperinus subalbidus cũ punctis nigris durus atq; fortissi/
mus. ¶ Concleatius concleis lapillisq; & arena cõcretus asper
rimus & interdũ fistulosus. ¶ Coluinbinus a colore auis nun
cupatus natura vicinus gipso & mollicia similimus. ¶ Mola/
ris in parietibus vtilis quia est quaedam pinguior natura eius
duraq; & aspera. Ex quo etiam & mole fiunt vnde & nomen
traxit huius quatuor genera Albus niger. permixtus ac fistu
losus. ¶ Sfungia lapis creatus ex aqua leuis ac fistulosus & ca
meris aptus. ¶ Silex durus lapis ex cuius genere nigri silices
optimi quibusdam in locis & rubentes. Albi silices contra vetu
statem incorrupti permanent. Idem & in monumentis sculpti
& incorrupti permanent quibus nec ignis quidẽ nocet. Nam
ex iis etiam forme fiunt in quibus aera fundunt̃ ¶ Viridis silex
vehementer & ipse igni resistens sed nusquam copiosus & vbi
inuenitur lapis non saxum est. Pallidus in cemento raro vtilis
¶ Globus cõtra iniurias fortis & in structa infidus nisi fuerit

multa suffrenatione deuinctus. ¶ Fluatilis silex semper velut madens· hic aestate exhiberi oportet nec ante biennium inseri in structuris pomorum. Fictilium operum ad parietes & fundaméta quae coctis laterculis ad tecta imbriculis tegulisq; aptátur. ¶ Tegule vocate q; tegant aedes. ¶ Et imbrices q; accipiant imbres Tegule autem prime positionis nomen· cuius diminutiuum tigillú. ¶ Laterculi vero vocati q; lati formenť circúactis vndiq; quatuor tabulis. ¶ Lateres autem crudi sunt qui & ipsi inde nominati q; lati ligneis formis efficiuntur· quorú crates dicuntur· in quibus lutum pro eisdem lateribus crudis portare solent· Sunt enim cónexiones cannarú dicti id est q; se inuicem teneant. ¶ Lutum autem vocatú quidamp antifrasin putant q; nó sit mundú· Nam omne lotum mundú est· ¶ Calx viua dicta quia dum sit tactu frigida intus occultú continet ignem· Vnde perfusa aqua statim latens ignis erúpit natura eius· mirum aliquid facit· Postq̃ enim arserit aquis incenditur quibus solet ignis extingui· oleo extinguitur quo solet ignis accendi· Vsus eius· in structuris fabrice necessarius· Ná lapis lapidi nó potest adherere fortius nisi calce cóiunctus ¶ Gipsum cognatú calci est· & est grecum nomen. Plura eius genera· omnium autem optimum lapis est specularis· Est eni insignis aedificiorum & coronis gratissimus. ¶ Arena ab aridítate dicta non ab adherendo in fabricis vt quidá volunt. huius probatio si manu impressa stridet aut si in vestem candidá sparsa nihil sordis relinquat. ¶ Columnae pro longitudine & rotundi tate vocate in quibus tocius fabricae pondus erigitur. Antiqua ratio erat columnarú altitudinis tercia pars latitudinum. Genera rotundarú quatuor· dorice· horice· tuscanie· corintae· Mensura crassitudinis & altitudinis inter se distante· quintum genus est earum que vocanť attice quaternis angulis aut amplius paribus laterú interuallis. ¶ Bases fulture sunt columnarum quae a fundamento consurgút & superpositae fabricae sustinent pondus. Bases autem nomen petrae est fortissime siro sermone. ¶ Capitella dicta q; sint columnarú capita quasi supcollú capitis. ¶ Epistilia sunt quae super capitella colúnarum ponuntur· & est grecum. ¶ Pauimenta originem operis a grecis habent· Vocata auté pauimenta eo q; pauiantur idest cedanť Vñ & pauor quia cedit cor. ¶ Ostracus est pauimentú testatiú

eo q̄ fractis testis calce admixto feriat̄. Testam enim greci ostra dicūt. ¶ Rudos artifices appellāt lapides contusos & calce admixtos quos in pauimētis faciēdis supfundūt. vnde & rudera dicuntur. ¶ Canalis ab eo q̄ caua sit in modū cannae. sane canalem melius genere feminino q̄ masculino proferimus. ¶ Fistule aquarū sunt dicte q̄ aquas fundāt & mittāt. Nam stola grece mittere est. Forme earū ꝑ magnitudine aquae & capacitate fiunt. ꝑ quas aquae ꝑ certos modulos diuidunt̄. E q̄bus est vncia & quinaria. digitus quadratus. digitus rotundus. & ceteri modi ꝑ modulo quātitatis cuiusq̄ causae. Huc usq̄ partes constructionis.

¶ De Venustate aedificiorū. ¶ Ca. xi.

Venustas est quitquid illud ornamēti & decoris causa aedificiis addit̄. Vt tectorū auro. distincta laquearia & preciosi marmoris crustae & colorum picture

¶ De Laquearis ¶ Ca. xii.

Laquearia sunt que camerā subtegūt & ornant. quae & lacunaria dicuntur. q̄ lacus quosdam quadratos vel rotūdos ligno vel gipso coloribus habeāt pictos cum signis intermicantibus. Principaliter autem lacus dicitur vt lucius. Resultāt aedesq̄ lacusq̄. Cuius diminutio lacunar facit. vt oracius. Neq̄ aurū mea retinet in domo lacunar. Inde fit alia diminutio lacunarum & per antisticon laquearium facit.

¶ De Crustis. ¶ Ca. xiii.

Crustae autē tabule sunt marmoris. vnde & marmorati parietes & crustati dicunt̄. quia artem marmora secandi in crustas excogitauerint nō constat. Fiunt autem arena & ferro serraq̄ in pretenui linea p̄mente arenas tractuq̄ ipso secante. sed crassior arena plus erodet marmoris. Nā tenuis fabricis & polituris accomodata est.

¶ De Lithostratis. ¶ Ca. xiiii

Litostrata sunt elaborata arte picture paruulis crustis ac tessellis tinctis in varios colores. ¶ Tesselli autē a tesseris noiati idē quadratis lapillis ꝑ diminutionē.

¶ De Plastis. ¶ Ca. xv.

Plasticen est parietum ex gipso effigies. signaq̄ exprimere pingiq̄ coloribus. Plasticen autem dictū grece quod latine est fingere terra vel gipso similitudines. Nam & inpressa argilla forma aliquā facere plastis ē. Vnde &

protoplastus est dictus homo qui ex limo primus est cõditus

De Pictura · Ca·xvi·

Pictura autẽ ẽ imago exprmẽs speciẽ alicuius que dum vis affuerit ad recordationem mentem reducit · Pictura autem dicta quasi fictura · Est enim imago ficta · non veritas · Hinc & fucata idest ficto quodam colore illita · nihil fidei & veritatis habentia · Vñ & sunt quedã picture que corpora veritatis studio coloris excedũt & fidem · dum augere contendunt ad mendacium pueiunt · sicut qui cimeram tricipitem pingunt vel scillam hominem sursum · caninis autẽ capitibus cinctã deorsum · Pictura autẽ aegiptii excogitauerũt primũ vmbram hominis lineis circumductã. Itaq; inicio talis · secunda singulis coloribus posita diuersis sicq; paulatim sese ars ipsa distinxit · & inuenit lumẽ atq; vmbras differẽtiasq; colorũ Vnde & nunc pictores prius vmbras quasdã & lineas futurae imaginis ducunt · deinde coloribus cõplent tenentes ordinem inuentae artis.

De Coloribus · Ca·xvii·

Colores autẽ dictos q; a calore ignis vel solis pficiuntur · siue q; inicio colabantur vt summae subtilitatis existerent. Colores autem aut nascuntur · aut fiunt. Nascunt vt sinopis rubrica · paritonium · melinũ frecia · auripigmentum. ceteri fingunt · aut arte · aut pmixtione. Sinopis inuẽta primũ in ponto est · inde nomen a sinope vrbe accepit · Species eius tres · rubra & minus rubẽs · & inter has media. Rubrica vocata q; sit rubra & sanguineo proxima · haec plurimis locis gignitur · sed optima ponto · Vnde & pontica dicitur. Sericũ rubri coloris pigmentum ex quo & librorum capita scribunt · Ipsum & feniceum appellatum · eo q; in siria colligit in litoribus rubri maris vbi fenices inhabitãt · Aliud est autẽ sericum · aliud siricum · Nam sericum lana est quã serics mittunt. Siricũ vero pigmentum · quod sirii phoenices in rubri maris litoribus colligũt · Est autẽ int facticios · nã sepe fit · aut sinopide · aut sandice mixtus. Minium primi greci in ephisiorũ solo inuenisse traduntur · Cuius pigmenti hispania ceteris regionibus plus abundat. Vnde etiam nomen proprio flumini dedit · huius distillatio argentum liquidum gignit · Minion autẽ hoc qdam dicũt esse cinabari. Cinnabarin a dracone & barro idẽ elefante cognominatum. Aiunt enim draconum esse sangumem dũ

implicant elephantos ruunt enim belue & dracones obruunt̃
Quorum fusus cruor terram inficit fitq; pigmentum quicquid
solo tinxerit. Est autem puluis coloris rubri. ¶ Prasin idẽ creta
viridis & si in aliq̃bus terris promiscue generat̃ optima tamen
in labia cirinẽsi ¶ Crisocilla colore prasino est dicta q̃ vena ei/
us aurum habere tradit̃. haec & in armenia nascitur sed ex ma/
cedonia ꝓbabilis vẽit. Fodit̃ eni ex metallis aeris cuiꝰ inuẽtio
argentum atq; indicum prodit. Nam vene eius cum hiis habẽt
naturae societatẽ. ¶ Cipria ab insula cipro vbi plurima reperit̃
¶ Sandaraca in insula rubri maris topazon nascitur colore cin
nabari odore sulphureo. Inuenitur autẽ in aureis et argentariis
metallis melior quo magis rufa magis quoq; virtus redolet. q̃n
q̃; & cerussa si torreat̃ in fornace sandaracũ facit. Vnde & color
eius flammeus quod si torreatur & equa parte rubrica admixta
sandaricẽ reddit. ¶ Arsenicum quod latini ob colorẽ auri auri/
pigmentum vocant colligitur in ponto. ex auraria materia vbi
etiam sandaraca optimum est. quod in aureum colorem transit
purum & fissile gratili venarũ dicsursu. quod vero pallidus aut
sandarice simile ẽ deterius iudicat̃. Est et tẽciũ genꝰ squamosũ
quo miscet̃ aureꝰ color. vis earũ ut sandarace sed acrior. ¶ Ocra
& ipsa in insula rubri maris topazon gignitur vbi & sandaraca
Fit quoq; et ocra ex usta rubrica in ollis nouis luto circũlitis
que quãtomagis in camino arserit tanto melior fit. ¶ Venetũ
ceruleũ temperare primũ alexandria reperit. In italia ex arenae
puluere & nitri flore idem faciunt. sed si cipriã in fornace adu/
stũ huic permixtioni addes vestoriani similitudo erit. ¶ Pur/
purissum ex creta argẽtaria cũ purpuris pariter tinguit̃ bibetq;
eum colorẽ celerius lanis precipuũ est. tamẽ aliud quod adhuc
vase rudibꝰ medicamẽtis inebriatũ proximũ ẽ egesto eo addita
creta inius. Idem & quociẽs id factũ est eleuat̃ bonitas precio/
sissime purpure. Causa ẽ quod scino maxime inficitur rubeaq;
¶ Indicum in indicis inuenitur calamis spuma adherẽte limo
Est autẽ coloris cianei mixturã purpurae ceruleiq; mirabilem
reddens. Est alterũ genus in purpurariis officinis spuma a di/
na ereis cortinis innatans quam infectores detrahentes siccant.
¶ Atramentum dictum q̃ sit atrum. cuius species & picturae
& cotidiano vsui necessaria est. istud inter facticois est. fit eni
& suligine pluribus modis sup̃ ardentes tedas resina adiecta

lacusculo edificata·quae fumũ retineat. Nunc pictores cũ aqua admiscent gluten vt inlustrius resplẽdeat. ad festinationẽ autẽ operis etiã sarmentorũ veterũ carbones cum glutino triti indu cendis parietibus atramẽti speciẽ reddũt. Sunt & qui vini fecẽ siccatã excoquant adfirmantq; si ex bono vino fex fuerit indici speciem id atramento propere sed & atramentum prebere. Sar/ mentũ vuae nigrae vino optimo tinctũ postq; siccitate aruerit· si exuras & conteras adiecto glute nitorẽ indicii reddit. Vstaq; plurima necessaria est nullo negocio ꝓuenit· Nam si & glebã silicis bene igne excoquas & aceto acerrimo supfu am exting/ uas madefacta spungia colorem purpureũ reddet eam vbi con/ triueris vsta erit· Omne autem atramentũ sole pficitur omnes colores calcis admixtiõe corrumpunt. ¶ Melinũ dictũ q; eius metalli ferax sit vna ex cicladibus insula melos nomie. Est enim candidum nec vtiunt eo pictores ꝓpter nimiam pinguedinem. ¶ Anulare quod vocant candidum est quo muliebres picture luminantur. fit & ipsum ex creta admixtis vitreis gẽmis. ¶ Ce/ russa fit hoc modo·vase enim aceto acerrimo impleto sarmenta aminea in eodem vasculo conlocabis ac sup sarmenta tabulas plumbi tenuissimas pones· deinde vas diligẽtissime claudis in lineq; ne aliqd spiraminis exeat. Post dies autẽ triginta apperit & ex distillatiõe tabularũ innata cerussa inuenit· quod ablatũ & arefactũ terit·atq; iterũ aceto admixto in pastillis diuidit & in sole siccat·hac obseruantia si laminas aereas sarmentis sup/ ponas cruginem creant calcantum·

¶ De Structuris aedificiorum ¶ Ca·xviii·

Nstructuram autẽ parietum ad normã fieri & ad ꝓpendiculũ respondere oportet. ¶ Norma dicta greco vocabulo extra quã nihil rectum fieri potest. Cõponitur autẽ ex tribus regulis·Ita vt duo sint binorũ pedũ ·tercia habeat pedes duos ·vncias decẽ quas equali crassitudine politas ex triemis acuminibus sibi iũ git. vt stemã trigoni faciat id erit norma. ¶ Regula dicta q; sit recta quasi rectula et inpedimentũ nõ habeat. ¶ Perpendiculũ est quod semper adpenditur·deniq; in fabrica nisi omnia ad p pendiculũ & certã regulã fiant·necesse est ut cuncta mendosa instruant·vt aliqua praua sint. aliqua cubantia·prona nõnul/ la·alia suppina·& ꝓpter hoc vniuersa sunt constructa. ¶ Linea genere suo appellata quod ex lino sit. ¶ Trullae nomen factũ

eo q̃ trudit & detrudit id est includit calce vel luto lapides.
Marcellus machina. ¶ Scale ab scondendo id est ascendendo
vocate·herent enim parietibus. Scale autem dicuntur·que aut
vne sint·aut plures· quia numeri tantũ pluralis est nomẽ ut li/
tere que epistolã significant· ¶ De Lignarius· ¶ Ca·xix·

Lignarius generalit ligni opifex appellat̃. ¶ Carpen/
tarius speciale nomẽ ẽ· carpentũ enĩ sonũ facit· sicut
nauicularius·quia tantum nauium est fabricator &
artifex. ¶ Sarcitector dictus q̃ ex multis hinc & inde coniun/
ctis tabulis vnum tecti sarciat corpus·Idem & tignarius quia
tectoria lignis inducit. ¶ Tignum vocatum greca ethimologia
quia incensum lumen conuertitur & in flamimã. Vnde liciniũ
dicitur q̃ lumẽ det. ¶ Materia inde dicit̃ omne lignũ quod ex
ea aliquid efficiat̃ uel si ad ianuã referas uel ad statuã materia
erit· Ad aliquid enĩ semp materia accipienda est sicut elemẽta
materiã rerũ esse dicimus·quia inde ea quae sunt facta videmꝰ
& materia quasi mater dicta. ¶ Trabes vocate q̃ intrãsuerso po
site vtrosq̃ parietes cõtineãt·Aliud autẽ sunt tigna aliud trabes
¶ Tigna enĩ iuncta trabem faciũt· Trabes autẽ sunt cum sunt
dolatae. ¶ Tolus ꝓprie est veluti scutũ breue quod in medio
tecto est in quo trabes coeunt. ¶ Cuplae vocate q̃ copulẽt in se
luctantes. ¶ Luctantes q̃ erecti inuicẽ se teneãt more luctãtiũ
¶ Asseres ab asse dicti q̃ a soli ponunt̃ neq̃ cõiuncti. ¶ Scin/
dule eo q̃ scindant̃ id ẽ diuidant̃. ¶ Epigri & claui sunt q̃ bus
lignũ ligno adheret. ¶ Claui autẽ dicti q̃si calibi q̃a ex calibe fi
unt id ẽ ferro·calips enĩ ferrũ est. ¶ Tabule a veteribus tagulae
vocabantur·a tegendo scilicet·vnde & tegulae. ¶ Conmissura
dicitur tabularũ coniunctio. ¶ Sectio autem dicta a sequẽdo
ea que ceperit. Nã secare sectare & sequi est. ¶ Serrae autẽ nomẽ
de sono factũ id est ab stridore. Serrae circiniq̃ usum ꝑdicem
quidã adolescens inuenit quẽ puerũ dedalus frater matris sue
studiis ꝑ docendũ acceperat· cuius pueri tantũ ingeniũ fertur·
ut dũ materie diuidẽde cõpendiũ quereret spinã piscis mittatꝰ
e ferro laminã exasperãs dentiũ mordacitate armauit· quã ser/
ram artifices nuncupãt·ꝑ cuius artis inuentiõe dedalus magi/
ster eius inuidie liuore ꝑmotus· ꝑcipitem puerũ ex arce deiecit.
Dehinc exulatus cretã abiit ibi que aliquan diu fuit ut fabu/
le ferunt ex creta pennis volauit & in ciliciã venit. ¶ Circinus

dictus q̃ vergẽdo efficiat circulũ· huius modo duplicata linea fit que simplex p̃ latitudinem extensa fuerat. ¶ Punctus autẽ in medio circini centrum a grecis dicitur·in cuius medio cũcta conuergũt. ¶ Securis vocat̃ eo q̃ ea arbores succidant̃ quasi succurris·Item securis quasi semicuris·Ex una enĩ parte acuta est. ex altera fossoria·haec & apud veteres penna vocabat̃ ¶ Vtrũq̃ autẽ habens acie bipennis· Nam bipennis dicitur·q̃ ex utraq̃ parte habeat acutem aciem quasi duas pennas·pennũ autẽ anti qui acutũ dicebãt. Vnde & auiumpenne q̃a acute & ecce nomẽ quod reseruauit antiquitatẽ quia veteres pennas dicebant non pinnas. ¶ Hec & dolabra q̃ habeat duo labra· nã securis simplex ẽ. ¶ Dextralis dextre habilis. ¶ Ascia ab astulis dicta q̃s a ligno eximit· cuius diminutiuũ ẽ asciola. est autem anubrio breui aduersa parte referẽs·uel simplicem malleũ aut cautaũ uel bicorne rastrũ. ¶ Scalprus dictus q̃ sculptis & foraminibus sit aptus quasi scalforus. cuius diminutiuũ scalpellus. ¶ Terebra vocata a verme ligni qui nuncupat̃ terebra quẽ greci terodonam vocat·hinc dicta terebra q̃ ut vermis forat·q̃si terefora uel transforans. ¶ Taratrum quasi teratrũ. ¶ Scofina dicta q̃ herendo scofem faciat. ¶ Canterium gal i agliua·

¶ De Laneficiis· ¶ Ca·xx·

Ineruã quandã gentiles multis ingeniis p̃dicabant. hanc enim primam lanefici usum monstrasse·hanc etiã telã ordisse & colorasse lanas perhibent. Oliuae quoq̃ hanc dicunt inuentricem & fabrice multarumq̃ artium reptricem. Ideoq̃ illi vulgo opices supplicant· sed hoc poeticae fingitur· non enim minerua istarũ artium princeps est·sed q̃a sapientia in capite esse dicit̃ homis. & minerua de capite ouis nata fingitur hoc est ingenium·Ideoq̃ sensus sapientis qui inuenit omnia in capite est. ideo & dea artium minerua dicit̃ q̃a nihil excellentius est ingenio quo reguntur vniuersa.

¶ De Veste sacerdotali in lege· ¶ Ca·xxi·

Cto sunt in lege genera sacerdotaliũ vestimentorũ· ¶ Poderis sacerdotalis linea corpori adstricta & usq̃ ad pedes descendẽs vnde & nũcupata quã vulgo camisiam vocant. ¶ Aban & cingulum sacerdotale rotundum·polita arte ex cocco purpura iacinctoq̃ contextum·Ita ut flores atq̃ gemme in eo esse videant̃ distincte. ¶ Pilleum ẽ ex bisso

rotundum q̃si spera media caput tegens sacerdotale & in occi/
pitio vitta constrictum · hoc greci & nostri tiaram uel galeam
vocãt. ¶ Machil quod est tunica talaris tota iacinctina habẽs
ad pedes septuaginta duo tintinabula totidemq; intermixta ac
dependentia mala punica. ¶ Ephot quod interpretatur latine
supindumentũ. Erat eni palleum suphumerale ex quatuor co
loribus & auro contextũ habẽs in utroq; humero lapides du/
os smaragdinos auro conclusos in q̃bus sculpta erant nomia
patriarcharũ. ¶ Logium quod latine dicitur rationale pãnus
duplex ex auro & q̃tuor textus coloribus habẽs magnitudinẽ
palmi per quadrũ cui intexti erãt duodeci preciosissimi lapides
hic pãnus supra humerale contra pectus põtificis adnectebat.
¶ Petalum aurea lamina in fronte pontificis quae nomen dei
tetragrammaton hebraicis literis habeat scriptũ. ¶ Bratin siue
feminalia id est bracae lineae vsq; ad genua pertingentes q̃bus
verecunda sacerdotis velabantur.

¶ De. Diuersitate & Nomibus vestimẽtorũ. ¶ Ca·xxii·

Diuersitas vestimentorũ·tegmen·tegumẽ. indumentũ
vestimentũ·& reliqua. ¶ Tegmen dictũ eo q̃ tegat
mẽbra sicut tegumen·tecta quae tegũt corpora. ¶ Ve
stimentum vero est quod usq; ad uestigium pretenditur quasi
vestigimentum ut est tunica talaris sed & hec consuetudo ser/
monis auctorũ cõfundit. ¶ Indumentũ quod intus ad corpꝰ
induitur quasi intumentũ amictus. Discernitur autẽ vestitus
a cultu quoniã lautius intelligit̃ cultus. Item cultus ab habitu
nam habitus ad naturã ptinet. cultus ad homies. Plereq; autẽ
vestiũ aut a tempore quo maxime in usu sunt. appellant̃ autẽ a
locis ubi uel primum confecte uel maxime vendicantur· aut a
genere coloris·aut a nomine reptorum. ¶ Vestis antiquissima
hominũ fuit perizomatũ id est subcinctoriũ quo tantũ genita/
lia conteguntur·hoc primum primi mortales e foliis arborum
sibi fecerunt quando post puaricationẽ erubescentes pudenda
velabãt. Cuiꝰ usum quedam barbare gentes dũ sunt nude usq;
hodie tenent·haec & campestria nuncupantur· ꝓ eo q̃ eisdem
iuuenes qui nudi exercent in cãpo pudẽda operiũt. ¶ Tunica
vestis antiquissima appellata qa in motu incedẽtis sonũ facit·
tonus eni sonus est. ¶ Primũ autẽ fuere pelliciae tunice q̃bus
post offensam & erectionẽ de paradiso adã & eua induti sunt

¶ Talaris tonica dicta eo q talos usq descédat & ad pedes de/
fluat· sicut pectoralis quia apud antiquos breuis erat ut tantú
pectus operiret·licet nunc pfusior est. ¶ Manicleata tunica id
est manicata eo q habeat manicas quam ciroditá greci vocant.
¶ Dalmatica vestis primú in dalmatica puincia texta é. tuni/
ca sacerdotalis candida cum clauis ex purpura. ¶ Rosata quá
greci feniceam vocant · nos coccineam repta a lacedemonius ad
celandú coloris similitudie sanguiné quociés quis in acie vul
neraretur. Ne contéplanti aduersario animus augescceret · hac
sub cósulibus romani usi sunt milites. Vñ etiá rosati vocaban/
tur · Solebant etiam pridieq̃m dimicandú esset ante principia
pponi quasi admonitio & indicium future pugne. ¶ Laculata
est que lacus quadratus quosdá cú pictura habet intextos aut
additos acu· ¶ Iacintina vestis é aereo colore resplendés ¶ Mo/
locinia que e maluarum stamine conficitur quá alii melocinã.
alii auellã vocant. ¶ Bombicina e bombice vermiculo qui lon
gissima ex se fila generat· quorú texta bóbicinú dicit conficitq
insula cooapocolania ¶ Serica·a serico dicta uel q eam seres
primi serunt. ¶ Oloserica totaserica·olo enim totú. ¶ Tramo/
serica stamine lineo trama ex serico ¶ Olefora tota ex purpura·
olo eni totú. ¶ Bissina candida cófecta ex quodá genere lini gro/
ssioris sunt qui et genq quoddá lini bissum existimét. ¶ Fibria
trama de fibri lana habés. capria·masticia· et eomena. ¶ Linea
qa exsolo lio fit. ¶ Limostéa vestis é ex lana lioq cótexta·& di/
cta liostéa qa in staine linú in trama lanã habet. ¶ Recta dicit
vestis quá sursum versum státesq texerunt· ¶ Segmenta zonis
q busdam & q̃si pcisamentis ornata· nam & pticulae cuicúq
materie abscisae presermina vocant. ¶ Leuidensis quod raro
filo fit leuiterq densata. ¶ Pauitensis cótraria leuitensi dicta q
grauiter pressa atq calcata sit. ¶ Citrosa q̃si concrispa ad simili
tudinem citri. Neuius. Pulchre que ex auro vestemq citrosam
¶ Velenélis tuica é que affert ex insulis que citro sunt. Exotica
vestis é pegria deforis ueniés ut in ispania a grecis. ¶ Polimita
multi coloris· polimitus enim textus multorum colorum est
Aucupicta uestis acu textilis uel acu ornata eadé & frigia. hu/
ius enim artis periti frigii omnes dicunt·siue quia in frigia in/
uenta é·Vnde & artifices·qui id faciút.frigones dicunt. Virgi
lius frigiáq clamidé. Trilicis atribus licus quia et est simplex

& biplex. ¶ Ralla que vulgo rasilis dicitur. ¶ Interpola vestis illa vocat̃ que dum sit vetus ad nouá speciem recurrit. ¶ Pannuntia nũcupata q̃ sit diuersis pánis obsita. ¶ Colobiũ dictũ qa longũ est & sine manicis·antiqui enĩ magis hoc vtebantur ¶ Leuitonariũ é colobiũ lineũ sine manicis quale aegipti vtũtur monachi. ¶ Lumbare vocat̃ q̃ lumbis religet̃ uel q̃ lumbis hereat·hoc in aegipto & siria nõ tantũ femine sed & viri vtunt̃ Vñ & hieremias transeufraten tulit lumbare suũ ibiq̃ illud in foramíe petre abscódit·& postea scissum reperit. ¶ Hoc a quibusdam & renale dicit̃ quia renibus alligat̃. ¶ Limus ẽ vestis que ab vmbilico vsq̃ ad pedes ꝓducit̃· hec autẽ vestis habet in extremo sui purpuram. ¶ Lima id est fluxuosa inde & nomẽ accepit·nam limũ obliquum dicimus. ¶ Licinum vocatũ q̃ textura eius ligata sit in totum q̃si diceret̃ liginũ· c· ꝓ·g· litera cõmutata. ¶ Armelausa vulgo vocata q̃ áte & retro diuisa atq̃ apta est in armos tantum clausa q̃si armiclausa·c·litera ablata. ¶ Camisias vocamꝰ q̃ in his dormimꝰ in camis id ẽ in stratis nostris. ¶ Femoralia appellata eo q̃ femora tegant· ipsa & brace q̃ sint breues & verecũda corporis his velent̃. ¶ Tubracos vocatos dicunt q̃ tibias bracasq̃ tegant. ¶ Tubraci q̃ a bracis ad tibias vsq̃ pueniant.

De·Vestibus quarũdam gentium· ¶ Ca·xxiii·

Vibusdã autẽ natiõibus sua cuiq̃ ꝓpria vestis ẽ· ut parthis sarabare·gallis linnae·germanis renones. hispanis striges· sardis mástruge ¶ Sarabara sunt fluxa ac sinuosa vestimẽta·de q̃bus legit̃ in Daniele· Et sarabare eorũ nõ sunt inmutate· & Publiꝰ· Vt q̃d ergo in uentre tuo parthi sarabas suspenderũt· ¶ Apud quosdã autẽ sarabarae quedã capitũ tegmina nũcupant̃ qualia videimꝰ in capita magorũ picta ¶ Linnae saga quadra & mollia sunt·de q̃bus. Plaustꝰ Linna coopta ẽ testrino gallia· ¶ Renones sunt velamía humerorum & pectoris vsq̃ in umbilicũ atq̃ in tortis villis· adeo hispidi ut imbrem respuant quos vulgo reptos vocant·eo q̃ longitudo villorũ quasi reptat·de quibus Salustius ¶ Germani in testũ renonibus corpus tegunt· Dicti autẽ renones a reno germania fluine·vbi his frequent̃ vtũt̃· ¶ Mastruga ḡmaica vestis ex pelliculis ferarũ· de q̃ Cicero ꝓ scauro· Que purpura regalis non cõmouit eum sardorũ mastruga mutauit· Mastruga autẽ

dicta quasi monstruosa eo q̃ qui ea induuntur quasi in ferarũ habitũ transformantur. Dinoscunt & gentes ita habitu sicut & lingua discordes. Per se brachia & crura liniamẽtis caput tiara tegunt. eminent apicibus fastigiatis alani. Horrẽt & male tecti cum latratoribus linguis. Scoti. Sagati sunt alamanni. lineati indi. Cẽmati p se. Sericati seres. Pharetrati armeni. Nonnulle etiam gentes non solũ in uestibus sed & in corpore aliqua sibi ꝓpria quasi insignia vendicant ut videmus. Cirros germanorũ granos & cinnabar gothorum. stigmata britonũ. Circũcidunt quoq; iudaei ꝓputia. pdunt arabes aures. flauẽt capitibꝰ intextis gete. nitent albam albentibus crinibus. mauros habet tetra nox corporum. Gallos candida cutis. sine equis inertes extant alani nec abest gens pictorũ nomẽ a corpore q̃ minutis opifex acus pũctis & expressos natiui gramis sucos includit. ut has ad sui specimen cicatrices ferat pictis artubus maculosa nobilitas. Habet & sexus institutam speciem habitus ut in viris tõsi capilli. in mulieribꝰ redundãtia criniũ. quod maxie virginibꝰ insigni est quarum & ornatus ipse ꝓprie sic est. ut cumulatiꝰ in verticem ipsam capitis sui arcem ambitu crinium contegat.

De. Palleis virorum. Ca. xxiiii.

Palleum quo ministrantium scapulae contegunt ut dum ministrant expediti discurrãt. Plautus. Si qd facturus es adpẽde in humeris palleũ & ꝑgat q̃ntũ valet tuorũ pedum ꝑnicitas. Dictum autẽ palleũ a pellibus q̃ prius sup indumenta pellitia veteres vtebant quasi pellea siue a palla p deriuationem. Clamis est que ex vna parte induitur neq; consuit. sed fibula infrenatur. hinc & grece nomen accepit Toga dicta q̃ velamẽto sui corpus tegat atq; operiat. Est autem palleũ purũ forma rotunda effusiõe & q̃si in vndãte sinu sub dextro veniens supra humerũ sinistrũ ponitur. cuius similitudinem in operimentis simulacrorum uel picturarum aspicimus easq; statuas togatas vocamꝰ. Toga autẽ romani in pace vtebant. belli autẽ tempore paludamẽtis. Mensura toge iusta. si sex vlnas habeat Toga autem palmata dicebatur quam merebantur hii qui reportabant de hostibus palmas. ipsa vocabatur & toga picta eo q̃ victorias cum palmis intextas haberet. Toga candida eademq; cretata in qua candidati id est magistratũ petẽtes ambiebãt addita creta quo cãdidior insigniorq;

etiam esset. Cicero in oratione quá habuit cótra cópetitores i to
ga candida scripsit. ¶ Cinctus gabinus est cum ita imponitur
toga ut togae lacinia quae presecus reicitur adtrahitur ad pecto
Ita ut exutroq; latere ex humeris picturae pendeant· ut sacerdo/
tes gentilium faciebant aut cingebátur pretores. ¶ Trabea erat
togae species ex purpura & cocco quo operti romanorum reges
inicio precedebant· hanc primú romulus adinuenisse perhibet
ad districtionem regii habitus. Trabea autem dicta qd in ma/
iore gloria o minę trásbearet· hoc est ultra & inposterum am/
pliore dignitate honoris beatum faceret. Paludamentum erat
in signe palleum imperatorum· cocco purpuraq; & auro disti/
ctum· De quo salustius. Togam inquid paludamę:o mutauit
Erat autem palleum bellicum dictú ut quibusdam uidetur qd
eo indutus palam faceret imperator bellum futurum. ¶ Circú/
textú est qd grece ciclas dicit. ¶ De quo virgilius. Et circútextú
croceo uelamen acanto. ¶ Circumtexum autem dictum quia est
rotundum palleum. ¶ Diplois grece nomen ab eo quod sit du/
plex amictus· oratius· Contra qué duplici panno pacientia ue/
lat Est auté uestis militaris cuio usus gallicis primum expedi/
cionibus cepit e pda hostili de qua Est uox illa senatui· Togis
depositis quirites ad saga fuerant. ¶ Sagum autem gallicú no/
men· dictum autem sagum quadrum eo q; apud eos primum
quadratus uel quadruplex esset. ¶ Penula est palleú cum fim/
briis longis. ¶ Lacerna palleú fimbriatú quo olim soli milites
utebantur· Vnde & ad distinguenda castrensi urbanaq; turba
hos togatos illos lacernatos uocabant. Vnde autem lacerne· q̃si
amputatis capitibus fimbriarú· neq; ita laxis· ut sunt penulaꝫ.
¶ Mantum his pani uocant· qd manus tegant tantú· Est eni
breue amictum. ¶ Pretexta est puerile pallium· quo usq; ad sede/
cim annos pueri nobiles sub discipline cultu utebantur· Vnde
& pretextati pueri appellati sunt. Dicta autem pretexta· quia p/
texebatur ei lacior purpura. ¶ Casula est uestis cucullata dicta
per diminucionem a casa· qd totú homine tegat. q̃si minor ca/
sa· vnde & cuculla· q̃si minor cella· Sic & greci. Planetas dict/
as uolunt· quia horis errantibus euagantur· vnde & stelle pla/
nete idé uage· eo qd uage suo errore motuq; discurrút. ¶ Birrus
a greco uocabulú trahit· illi eni birrú bibrum dicunt. ¶ Melo/
tes quae etiam pera uocatur· pellis est caprina a collo penden-

precincta usq; adlumbos. Est enim habitus proprie necessari/
us adoperis exercicium. Fiebat autem prius. ut quidam esti/
mant de pelliculis melonũ. vñ & melotes uocate sunt. Fim/
brie uocate ora uestimẽtorũ. hoc est fines. ex greco uocabulum
trahentes. greci enim terminum ora uocant.

De Pallis. Feminarum. Ca. xxv.

Pegillum est prelatum reginarum amiculum. vnde &
appellatum. Peplum matronale palleum ex purpu/
ra signatum. cuius fimbrie aureis staminibus summi/
tate resplẽdent. Palla est quadrum pallium muliebris uestis
deductum usq; uestia qd̃ est affixis in ordinẽ gemmis. Et pal
la dicta apoty callin. idest a nobilitate. que est circa finem hu/
iusmodi indumenti. siue qd̃ rugis uibrantibus sinuata crispẽt
Stola matronale operimentum. quod cooperto capite & sca/
pula a dextro latere in leuum humerum mittitur. Stola autem
graece uocatur. quod super emittatur. Eadem & ricinium lati/
no nomine appellatum. eo quod dimidia eius pars retro reicit̃
quod uulgo mauortem dicũt. Vocatam autem dicũt mauortẽ
q̃si martem. Signum enim maritalis dignitatis. & potestatis i
eo est. Caput enim mulieris uir est. inde & super caput mulie/
ris est. Amiculum est meretricũ pallium lineum. Hoc apud
veteres matrone in adulterio deprehense induebantur. ut in tali
amiculo potius quã in stola polluerent pudiciciam. Erat enim
hoc apud ueteres signum meretricie uestis. nunc in ispania ho
nestatis. Teristrum palliolum est. quo usq; hodie arabie &
in esopotamie mulieres utũtur. quo in estate uel estu tutissimo
tegũtur umbraculo. De quo in esaya. Anabolādum amicto
rium lineum feminarum quo humeri operiuntur. quod gre/
ci & latini sindonem uocant.

De Stratu. et Reliquis, quae habentur in usu. Ca. xxvi

Tragul ũ ẽ ustis discolor qd̃ manu artificis diũsa uari/
etate distinguitur. Dictũ autẽ qd̃ instratu & in amictu
aptum sit. De quo salemon. Stragulatam uestem fecit.
Ludices a ludis. idest theatris uocas quidam existimant. cũ
enim egrediebãtur de ludo prostibulo iuuenes horũ uelamen/
to tegebant caput & faciem. quia solebant erubescere qui lupa/
nar introissent. Fultra sunt ormenta lectorum dicta quod in
his fulcimur idest sustinemur. uel quod thoros fulciant. siue

caput quae reclinatoria uulgus appellat. ¶ Ceruicalia autem eo
qd ponátur sub ceruice · uel cubito. ¶ Puluillus dictus a pul/
uinari qui est diuitum lectus. ¶ Culcitre uocate quod calcent
idest fulciantur siue farciantur pluma siue tomento quod mol/
liores calidiores sint · Tappeta dicta quod pedibus primũ ster/
nẽtur q̃si tappedia. ¶ Simpla tapeda ex vna parte uillosa quasi
simpla. ¶ Amphitaba ex vtraq; parte uillosa tapeta. Lucilius ·
Simple atq; amphitaba uillis ingentibus molles. ¶ Mantilia
nunc ꝓ operiendis mensis sunt · quae ut nomen ipsum indicat
olim tergendis manibus prebebantur · siue mandelia a mandẽ/
do. ¶ Mappe conuiuii & epularum apositarium sunt · q̃si ma/
nupe · atq; ob id nominate · cuius diminutiuum mappella est.
¶ Toralia lõge ꝓpetueq; mappe a thoro dicte. ¶ Sabanum gcũ
nomen est · ¶ Facitergium & Manutergium a tergendo faciem
uel manus uocat̃ · vela dicta qd obiectu suo interiora domorũ
uelent. ¶ Aulea uela picta & grandia · que ideo aulea dicta sũt
qd primũ in aula attali regis asiae · cui successit populus roma/
nus inuenta sunt. ¶ Cortine sunt aulea · idest uela de pellibus ·
quali in exodo ꝛeguntur · a quibus tabernaculũ extrinsecus tege
batur. Dicte autem cortine a coriis · eo quod prius ex pellibus
fuissent facte · vnde et in eodem tabernaculo legis iubentur fieri
ex pellibus arietum rubris · & ex pellibus iacinctinis. ¶ Cilicia
arabes nuncupant uelamenta pilis caprarum contexta · ex q̃b9
sibi tentoria faciunt.

¶ De Lanis · ¶ Ca xxvii ·

Lana a laniendo · idest a uellendo dicta. Hinc & uellus
dictum · quod prius lane uellerentur non tonderentur
Linum ex terra oritur · defluxumq; nomen eius a grecro
Nam linum greci linarium dicunt · siue quod sit molle & lene ·
¶ Stuppa uero canabi ẽ · siue lini. Nec secundum antiquam or/
thographiam stupa dicitur · quod ex ea rime nauium stipentur.
vnde & stipatores dicuntur · qui in uallibus eam conponunt.
¶ Tomentum appellatum · quod aut in filo aut in tela tumeat
nec subtilitatem habeat. ¶ Canabum a similitudine canne uo·
catum · siue a greca ethimologia · nam illi canabum canabin uo/
cant. ¶ Bissum genus est quoddam lini nimium · candidi &/
molissimi · quod greci papaten uocant. ¶ Fimbrinum lana est
animalium que fibros uocát · ipsos & castores existimát · quos

D1

dum uenatores sequnt·ipsi sibi testiculos adimunt. ¶ Aranea uocata·eo qd aeris infusióe in frondibus nutriatur. ¶ Sericum dictum·quia id seres primi miserũt· vermiculi eni ibi nasci per/hibentur· a quibus haec circum arbores fila ducuntur·vermes autem ipsi graece bombices nominátur. ¶ Placium est stuppa & quasi crassedo serici·& est grecum nomen.

¶ De·coloribus· Vestium· ¶ Ca·xxviii.

Inctura uocata·qa tinguitur & in aliam fugatam spe/ciem nitoris gracia coloratur. ¶ Coccum greci nos ru brum seu uermiculum dicimus·Est enim uermiculus ex silueſtribus frondibus. ¶ Conchilium dictum·eo quod ex conculis marinis color eius colligitur·Idem & ostrum uocat̃. ¶ Ostrum quod ꝑ colore purpure temperatur· plurimis q dé in locis· sed optimum in insula cipro gignitur·siue in his quos ꝓprie solis cursus illuminat· Conchilia autem sũt maris que circumcisa ferro lacrimas purpurei coloris emittunt· His colec tis color purpureus temperatur et hostrum exinde appellatum dicunt· quod ex teste humore elicitur. ¶ Purpura apud latinos a puritate lucis uocata·apud grecos autem purphira dicitur cũ aspiratione· apud nos purpura sine aspiratione. ¶ Ferrugo est color purpure subnigre· quae fit in ispania· ut ferrugine clarus sydera·Dicta autem ferrugo· qd omnis purpura prima tinctu/ra eius modi coloris existat. ¶ Glaucus color est ferrugineus subniger. ¶ Albidum ab elbo colore uocatum· Elbum est eni medius color inter nigrũ & album· & elbum abalbo deriuatũ ¶ Luteus color rubicundus·quod est croceus·Ná crocus lutei coloris est·ut croceo mutata uellera luto. ¶ Mellinum quod fit colore nigro·greci enim melan nigrum dicunt. ¶ Masticinium quod colorem masticis habeat· Blatteum· blauum· mestcum· Osticium· qa ex usto est Fit eni ex depẽdenti fuligine tectoꝝ egesta assiduis ignib9·vñ & color eiusdẽ tincture flammeo9 ẽ.

¶ De·Instrumentis·Vestium· ¶ Ca·xxviii

Ela pro longitudine staminum dicta·cui9 deriuatiuũ est telearia. ¶ Insubuli·quia infra & sup̃ sunt· uel quia insubulant̃. ¶ Radii dicti qa radendo fiunt. ¶ Recti/nes quod ꝑexa fila reddant· & imprimant. ¶ Colum quod sit in longitudine & rotunditate·quasi columna. ¶ Fusus quod ꝑ ipsum fundatur quod nẽtum est. ¶ Alabrum quod in eo

librātur fila· idest soluunt̄. ¶ Calatum leue gestamen ex ligno vel canna aut ex iunco factum in qua· uel pense ponuntur uel leguntur flores ·cala enī graece lignum est a quo deriuatum est calatum· nam latine quassillum dicitur· Cicero in philippicis aut uero inter quassilla pendat̄ aurū. ¶ Pensum mulierū a pendendo dictum· vnde pensa & in pensa. ¶ Petum fila dicta uel quia ex pilis animalium sūt ·uel quia laneficium filis tenuib9 constat in modū pilo⁊ idest q̄si filo⁊. ¶ Mataxa quasi metaxa a circuitu scilicet filorum· Nam meta circuitus dicitur· uel qd̄ trāsferat̄. ¶ Globellum corrupte a globo dictum per diminutionem q̄si paruum globum. ¶ Pannule quod ex eis panni texantur·ipse enī discurrūt ꝑ telam. ¶ Stamen dictum quia rectū stat. ¶ Trama quod uia recta transmittatur ꝑ telam· Est enim filum int̄ stamen currens. ¶ Licia sunt quibus stamina ligant̄ quasi ligia. ¶ Ordire est texere.

¶ De Ornamentis· ¶ Ca·xxx·

Hactenus de ueste·dehinc ad ceterum cultū ueniamus Ornamenta dicta eo quod eorum cultu ora uultusq; decorentur. Primū ornamētū corōa īsigne uictorie·siue regii honoris signum quae· ideo in capite regū ponit̄ ad significandos circumfusos in orbe populos quib9 accinctus quasi caput suum coronat̄· Nec a lucillo coralla·ab homero stephana dicta est·huius principiū a libero quodā gentiles existimāt qd̄ his in potādo uino capita uincire fasciolis instituerit id circo olim linei aclanei generis corona fuit· sicut erat in sacerdotibus gentilium· Nam corone haec ex causa uocatum·eo qd̄ inicio circum aras curretur atq; ad imaginē circuitus· uel chori & formatam & nominatā coronam ¶ Imperatores romani et reges qdam gentium aureis coronis utuntur· ꝑ se tiaras gerunt·sed reges rectas· Satrape incuruas·repta autem tiara a semiramidae assiriorum regina·qd̄ genus ornamenti ex inde usq; hodie gēs ipsa retinet· ¶ Achenienses enim cicladas aureas gerebāt partim in uertice·non nulli in fronte· non enim eadem sunt insignia omnium regnorum·gentiliū uates infula apice·pilleo siue galera utebant̄. ¶ Infula est fasciola sacerdotalis capitis alba in modum diadematis aqua uitta ab utraq; parte dependent ·quae infulā uinciunt·vnde & uitte dicte sunt·quod uinciat· Infula aūt ple⁊q; lata erat ple⁊q; tortilis de albo et cocco. ¶ Apex est pille9

subtilis quo sacerdotes gẽtiles utebãt· appellatꝰ ab apiedo· idẽ
aligando. Nam uirgula quae in pilleo erat contextebatur filo
quod fiebat ex lana hostie. Galerum pilleum ex pelle cese ho/
stie factum. Pilleum autem dictũ a pelle hostie· vnde fiebat
Cidaris & psa sacerdotum erat· quae a plerisqꝫ mitra uocat̃.
Ornamenta capitis feminarum· diadema· nimbus· capitulum
& mitra. Diadema est ornamentum capitis matronarũ ex
auro & gemmis contextum· quod in se circũactis extremitati/
bus retro astringitur· & ex inde dictum grece· quod preligetur
Nimbus est fasciola transuersa ex auro assuta in linteo· quod
est in fronte feminarum· Plautus· quo magis eam aspicio· tãto
magis nimbata est· nam & lumen qd̃ circa angelorum capita
pingitur· nimbus uocatur· licet & nimbus sit densitas nubis.
Capitulum est quod uulgo capitulare dicunt Idem & cappa
uel quod duos apices· ut cappa litera habeat uel qa capis orna/
mentum est. Mitra est pilleum frigium caput ꝓtegens· q̃le
est ornamentũ capitis deuotarũ. Sed pilleum uirorũ est· Mi/
tre autem feminarum· Redimicula autẽ sũt qbus mitre alligãt̃
Pilleum autem ut prediximus a pelle erat· nam mitra ex lana ẽ
Resicula est mitra uirginalis capitis Vitte sunt· que crinibꝰ
innectuntur· quibus fluentes religantur cappilli· & uitte dicte
quod uinciunt. Tenia autem est uittarum extremitas depen/
dens diuersorum colorum· Item uitta est qua corona uincitur
tenia uero ex trema pars uitte· qua dependent corõe. Recina/
culũ est qd̃ colligit comas· dictum ab eo qd̃ retinet crines· ne
effundantur· Discrinalia ornamenta capitis mulierum sunt uo
cata· ex eo qd̃ caput auro discernant· nã discriminare diuide di/
cit̃. Ancie sunt cincini dependentes prope auriculas graeco
uocabulo ab auribus dicte. Acus sunt qbus in feminis or/
nandorũ cernuim conpago retinetur· ne laxius fluant & spar/
sus dissipetur capillus· Inaures ab aurũ foraminibus nũcupa/
te quibus preciosa grana lapidum dependent· harũ usus in gre/
cia pulle utraqꝫ aure pueri tantũ dextra gerebãt. Torques sũt
circuli aurei a collo ad pectꝰ usqꝫ dependentes· Torques autẽ
& bulle a uiris gerunt̃ a feminis uero monilia & catella Dicte
autem torques quod sint torte & bulle quod sit sim les rotun/
ditate bullis quaein aqua uento inflant̃. Monile ornamen/
tum ex gemmis est quod solet ex feminarum dependere collo

dictum a munere·hoc etiam & serpentum dicitur· quia cōstat ex amphorolis quibusdam aureis gemmisq; uariis in modum facture serpentis· nonnulli hoc & segmenta & longos habitꝰ licet & segmētas uestes dicamus· ut ipsa segmentatis dormisset paruula cunis ¶ Plerumq; autem & p̄ monile omnia ornamēta matronarum significantur·quicquid illis munere dat̄. ¶ Mu/renula uulgo uocatur· quod scilicet auri metallo uirgula lente/scente quedam ordinis flexuosi catena contexitur insimilitudi/nem murene serpentis·quae ad collum ornandum aptatur· nec interdum aurei atq; argenti texitur uirgulis·vñ & incanticis di/citur canticorum·Murenulas aureas faciemus tibi·uermicula/tas argento ¶ Catelle sunt catenule colli inuicem se conpreben/dentes·in modū catene·vnde & appellate. ¶ Dextralia conmu/nia sunt uirorum acc feminarum· quia utercq; sexui dextre sunt ampla·& ante manicam portant̄ & possūt ibi iungi clauo uno ¶ Armille autem proprie uiroꝝ sunt collate victorie causa mili tibus ob armorū uirtutem· vnde & quondam uulgo uirile di/cebantur ab intelectu autem circuli armilla non discrepat·quia ipsa quoq; hoc ubi ponitur ambiendo constringit. Sed armilla latius extendit̄ circulꝰ et rotūdus fit ¶ Fibule sunt qbꝰ pectꝰ feminarum ornatur uel palleū tenet̄ uiris in humeris· siue cin/gulum in lumbis ¶ Lunule sūt ornamēta muliebꝝ in lune simi litudine bullule auree dependentes. ¶ Specula sunt in quibus femine uultus suos intuentur · dictū autem speculū uel quod ex splendore reddatur uel quod ibi femine intuentes consideret speciē sui uultus et quicquid ornamēti deesse uiderint adiciāt ¶ Periscelide sunt apud feminas crurū ornamenta· siue armil/le pedum quibus gressus earum ornantur. ¶ Olfactoriola ua/scula sunt muliebria i quibus odoramenta gestantur.

¶ De·Anulis· ¶ Ca·xxxi.

PRimus prometheus fertur circulum ferreum incluso la pide digito circū classe q̄ cōsuetudine homines vsi anu/los habere ceperunt. ¶ Anuli autem p diminucionem dicta circulis & anis qui sunt circum brachia & circum crura vnde & signa eorum per diminutionē sigilla· Nam signa ma/iora sūt·sigilla uero q̄si minora signa. Anulos homines primū gesta receperunt q̄rto a pollice digito cp eo uena quedam ad cor usq; ptingat· quam notandam ornandāq; aliquo isigni veteres

putauerunt· Apud romanos anuli de publico dabantur et nõ
ſine diſcrimine· nam dignitatem precipuis uiris gemmati dabãt
ceteris ſodi· Anulum aureum neq; ſeruus neq; libertinus geſta/
bat in publico· ſed anulo aureo liberi utebãt. Libertini argẽteo
ſerui ferreo utebantur. Apud veteres ultra unum anulum uti in
faine habitum uiro. Graccus inmeuium. Conſiderate quirites
ſiniſtram eius· en cui9 auctoritatem ſequimini qui ꝓpter mu/
lierum cupiditatem· ut mulier eſt ornatus. Craſſus qui apud
parthos periit in ſenectute duos habuit anulos· cauſam ꝑferẽs
qua pecunia ei in menſa creuiſſet. Multi & romanorũ ꝓ graui/
tate anulum geſtare in digito abſtinuerunt. Femine nõ uſe ſũt
anulis· niſi quos uirgini ſponſus miſerat· neq; amplius quã bi/
nos anulos aureos in digitis haebere ſolebant· at nunc pre auro
nullum feminis leue eſt atq; immune membrum· Item genera
anulorum ſunt tria· vngulus· ſamocracius· tinius. Vngulus
eſt gemmatus uocatuſq; hoc nomine· quia ſicut ungula carni.
ita gẽma anuli auro accingit. Samocracius aureus eſt q dem
ſed capitulo ferreo a loco ita uocatus. Tinius purus ẽ primũ
in bithinia fabricatus· quam oli tinã uocabant. Flactus lugen/
te mea nita neac ſmaragdos berilloſq; Mihi flacte nec nitẽtes
percãdida margaritas. Quero nec quos tinica luna ꝓpollunt·
Aut ellonecias pios lapillos nec cortinalis me. Perpolibit anu
lus nec iaſpis lapillus.

De· Cingulis· Ca· xxxii

Cinctus eſt lana zona· & minus lata ſemicincciũ et utri/
uſq; minima cingulum· Nam a cincto per diminucio/
nem cingulum nominatur· Cincto autem iuuenes in
exercitationem campeſter uerecũda uelabant· vnde et cãpeſtrs
dicebatur. Balteum cingulum militare eſt dictus· ꝓpter qd
ex eo ſigna dependẽt ad demonſtrandã legionis militaris ſum
mam· ideſt· vi· milium ſexcentorũ· Ex quo numero & ipſi co/
ſiſtunt· vnde & balteus dicitur. non tantum quo cingitur ſed
etiam a quo arma dependent. Zonum grecum eſt quam illi
Zonarium· nos cingulum nuncupamus. Strophium eſt cin/
gulum aureum cum gemmis· Dequo ait cinna· Strophio lac/
tantes cincta papillas· Et prudentius· Nomen hoc gẽme ſtro/
phio illigate. Limus eſt cinctus quem publice habent ſerui
Et dictus limus quia tranſuerſas haebet purpuras· ideſt limas

Caltulum cinguli genus a coacto loro dictũ ¶ Fibula grecũ est· quã illi fiblin dicũt eo qd̃ ligat· subfibulũ subligaculum. ¶ Redimiculum est quod succictorium siue bracile nuncupa/ mus· quod descendens per ceruicem & a lateribus colli diuisũ utramq; alaꝫ sinum ambit atq; hic inde succingit· ut constrin/ gens latitudinem uestiat· corpus contrahat· atq; coniungendo conponat. Hoc uulgo bracile· quasi brachiale uocant· quamuis nunc nõ brachiorum sed renum sit cingulum· ¶ Succinctoriũ autem uocatum· quod ut dictum est sub brachiis ductum alaꝫ sinũ ambit· atq; hic ide succingit. ¶ Falcia est qua tegitur pectꝯ & papille conprimunt̃ atq; crispãte cingulo angustius pectus artatur. Et dicta fascia quod in modũ fasciculi corpus aligat· Hinc & fasciole quibus uulnera colligantur. ¶ Vitta dicta qd̃ ea pectus uincitur instar uitis ligantis. ¶ Limbus est quẽ nos ornaturam dicimus. ¶ Fasciola est· quae ambit extremitatem uestium aut filis aut ex auro cõtexta adsutaq; extrisecꝯ in extre ma parte uestimẽti uel clamdis. De qua virgilius dicit. Sidoniã picto clamidem circumdata limbo.

De· Calciamentis· Ca· xxxiii

Sutores nuncupati· q; insertis filo porcorum setis suant idest consuant quasi setores. ¶ Caligarius uero nõ a ca lopedum· sz a calo idest ligno uocatus sine quo consui calciamenta non possunt· quod graeci calopodion dicit̃ fiebãt autem prius ex salice tantũ quas greci calopodas dicunt· Hinc & calciamenta dicta qd̃ in calo idest in ligno fiant uel calcent̃ ¶ Crepida greci ante repta usi sunt· Est autem genus singulari forma & idem utriq; aptũ pedi dextro vel sinistro. Crepide au/ tem dicte quod cum sono stringat· siue a pedum crepitu in am bulando. ¶ Calceis reges utebantur & cesares res forma eorum ¶ Patricios calceos romulus reperit quatuor corrigiarũ adsu/ taq; luna his soli patricii utebantur. Luna autem i eis nõ side/ ris formam sed notam cẽtenarii numeri significabat qd̃ inicio patricii senatores centum fuerit. ¶ Ocree tibi alia calciamenta sunt dicta quod crura tegant. ¶ Coturni sunt q bus calciabãt tragedi qui in theatro dicturi erant et alta intonãti uoce carmi na cantaturi. Est enim calciamentum in modum crepidarum quo heroes utebantur· sed tale est ut & in dextro & in leuo cõ/ ueniret pede. ¶ Braxa calciamentũ comedoꝫ erat sicut tragedoꝫ

coturni quos quidam & etiã calones appellant· eo q̃ ex salice fierent· nam greci ut diximus lignũ calon uocabãt. ¶ Talares calcei socci sunt qui inde nominati uidentur qd̃ ea figura sint ut contingãt talum sicut sub tolares qd̃ sub talos sũt quasi sub talares. ¶ Obstrigilli sũt qui per plantas consuti sũt et ex superiori parte corrigia trahitur ut constringantur· vnde & nominantur ¶ Osas puto ab os primum factas & quamuis nũc ex alio genere nomen tantũ pristinum retinent. ¶ Mulei similes sũt coturnoꝝ solo alto· superiore autem parte cum osseis uel eris malleolis ad quos lora deliebantur uel dirigebãtur· Dicti autem sunt a colore rubro qualis est mulli piscis. ¶ Solee sunt quibꝰ tantũ pedum plãte teguntur dicte a solo pedum. Item solee ad materiales ex materiali corio intexta. ¶ Socci cuius diminutiuum soccelli appellati inde quod soceum habeant· in quo pars plante inicitur. ¶ Calige uel a callo pedum dicte· uel quia ligãt̃ Nam socci non ligantur sed tantũ intromittũt. Cernui socci sũt sine solo lingulati· quos nos foliacos uocamus. ¶ Perones & culponei rustica calciamenta sunt. ¶ Baxee calciamenta mulieꝝ sunt. ¶ Corrigie a coriis uocantur uel a colligatione· q̃si colligie ¶ Clauati quasi caluiati· eo quod minutis clauis· idest acuis sola caligis uinciatur. Explicit liber· xviiii.

INCIPIT·LIBER·XX·DE·MENSIS· ¶ Ca·i·

PRIMVS·DEDALVS·MENSAS ET·SELLAS·FECIT·COQVINE APPARATVM·APPITIVS·QVIdam primus conposuit qui i eo absumtis bonis morte uoluntaria perit. Et merito quia is qui gule atq; edacitati seruit et animam & corpus interficit· ab estu & comesu mense factum dicitur uocabulum. nullum enim alium habet usum. ¶ Thorus dicitur a tortis herbis· quae accumbenciũ humeris subponuntur. ¶ Stefadium ab stipitibus dictũ quasi· stipadium· Sic enim prius ceptum est. ¶ Accubitum a cibo uocatum quasi ad cibitum epularũ. ¶ Conuiuium apud grecos a conputatione ·apud nos uero a conuictu reccius appellatur· uel quia uite collutionem habet· Item conuiuiũ